

vsebinsko-etično stran življenja. A videti je, da je nekaterim »življenje« prav tako ohlapen pojem kakor »svoboda«.

Miško Kranjec resda riše življenje »kakršno je«. Vendarle je to resnično samo z vidika okolja in ljudi, ki jih opisuje. Z vidika celotne življenjske resničnosti pa je ta svet nedvomno enostranski. Najboljši zgled za to je naturalistična »Sreča na vasi«. Gotovo nihče ne more zanikati resničnosti takšnega življenja. A prav tako je gotovo že na vasi, da jo opišeš v resnici vso, kakršna je, tudi še drugačno življenje, globlje in lepše, a zato nič manj resnično. V noveli »Na valovih Mure«, ki je najlepša v zbirki, je pisatelj sam podal primer za to. Iz naturalističnega larpurlartizma, ki je značilen za prvo, umetniško sicer nič manj dovršeno novelo, se je Kranjec tukaj povzpел do tragične umetnosti, ki pomeni dotik animaličnega sveta z moralnim, duhovnim. Pomembno pa je, da so pri Kranjcu nosivke tragičnega doživljanja predvsem ženske, v katerih je skorajda vedno poleg telesnosti poudarjen tudi etični upor in duhovni dvig. Tako celo primitivna Verona v »Sreči na vasi« beži od moža zaradi etičnega protesta. Ta njen beg se mi zdi kakor simbolična podoba za avtorjevo pot od naturalizma k etičnemu realizmu, ki je življenjsko vsekakor pomembnejši, ne glede na to, da etična lepota navadno stopnjuje tudi estetično vrednost umetnosti. Ta pot je, čeprav manj jasno, vidna tudi v »Kati Kustecovi«, ki pa je umetniško nekoliko šibkejša, deloma zato, ker je njena snov za novelo morda nekoliko preobširna, deloma pa zaradi bolj ohlapne gradnje.

France Vodnik

Ivan Pregelj: **Izbrani spisi**. Deveti zvezek: Tolminci. Jugoslovanska knjigarna. 1934.

Tolminci, ki jih prinaša ta zvezek v tretji, zelo predelani izdaji, so bili tedaj, ko so pod naslovom Tlačani prvič izhajali v DS 1915—16 kot poskus domačnostne zgodovinske povesti v stilu duhovnega realizma, vsekakor zanimiva literarna novost. Enako zanimiva pa je slika nadaljnje Pregljeve umetniške rasti, če primerjamo prvo izdajo tega dela z inačicami in predelavami kasnejših izdaj.

Idejno Tolminci niso navadna socialna povest. Tragični spor, ki giblje dejanje, ne leži v zunanjih gospodarskih vzrokih, temveč raste iz duhovnih globin kot upor trpeče človečnosti, ki svoje trpljenje odeva z gloriolo mučeništva in sanja o strašni kazni pravice nad krivico, dokler se njen upor ne razraste v sproščen plaz blazne razdivjanosti, ki se umiri šele v goriški tragediji, kjer padejo pod rabljevimi mečem vsi glavni voditelji upora. Tolminci so naš prvi kolektivni roman, ki hoče zajeti vso pokrajino. Z naturalistično natančnostjo riše pisatelj v bolečini spačena lica tolminskih upornikov in vso dolgo vrsto krivic, ki se sproščajo v eno samo misel, misel na nož, ki ga je treba nabrusiti. Vsled tega je skoraj ves prvi del le nekak okvir samostojnih novel brez prave epične sklenjenosti. Šele na koncu prvega in v začetku drugega dela se dejanje epično strne in vzpne, a se kasneje znova zdrobi v samostojne baladne prizore. Temu pa ni vzrok le borba s snovjo, ampak še veliko bolj celotna zasnova romana, ki ni epična, temveč dramatična. Pregelj ne gradi iz psihologije; življenje mu je izključno religiozen

problem, borba dobrote z grehom, ki se tareta v duši in sprožata vse človeško nehanje. Značaji oseb se ne razvijajo epsko z dejanjem, ampak so že v začetku dograjeni in celi in se v dejanju le še izčistijo ali pa tragično propadejo. Tragična krivda leži kot v analitični drami navadno v preteklosti in jo v delu samem spoznamo šele iz njenih posledic. Tako mu tolminski kmečki upor iz l. 1713. tudi ni bil več kot potreben vsebinski okvir, v katerega je skušal zajeti vso tragično nedognanost življenja. Vsled tega Tolmincev ni epično razvil navzven, ampak jih je dramatično poglobil navznoter, vsled česar pogreša delo trdnega epskega stožerja, ki naj bi nosil dejanje. Kompozicija je torej povsem drugačna kot n. pr. v Reymontovih Kmetih, ki so kot delo epske širine z močno osebno dramo v središču gotovo najlepši vzor kolektivnega romana. Ta dramatična zasnova pa daje Tolmincem neko iracionalno globino, ki jo slutimo iz blodenj Andreja Laharnarja ob Pismu, iz preroških videnj slepe Polone, iz romantično skrivnostne pojave Petra Duše, iz bridkosti Simona Golje, ki trpi za tuje grehe. Iz tega baladno grozotnega razpoloženja je ustvaril pisatelj nekatere izredno lepe prizore (zamaknjenost tete Polone, Karnelova smrt i. dr.).

Iz svojega katoliškega svetovnega nazora je zavrgel Pregelj umetniški princip naturalizma kakor tudi umetniški princip simbolizma in ustvaril stil duhovnega realizma, za katerega pa se v Tolmincih šele bori. Zato uporablja zlasti pri opisih pogostokrat pripomočke starejše pisateljske šole (Jurčič). Stilno docela neorgansko pa je vpletel v roman romantično zgodbo o skupulji s pikastim plaščem, s katero je hotel utemeljiti nekatere daljne vzroke upora, ki pa zelo škoduje celotni dramatično realistični zasnovi. Pisatelj to šibkost najbrž tudi sam čuti, zato je v drugi izdaji (l. 1927.), da poudari osnovni realističen element, pripisal poglavje »Jogri tolminske pravice«, ki pa bi kot mrtev zgodovinski oris bolj spadalo na začetek ali pa med opombe; na tem mestu pa le še bolj razdira že itak rahel epski okvir, ki ga je v drugi izdaji mnogo bolj smotrno strnil nego v prvi. V tretji izdaji pa je popravil delo kompozicijsko le v toliko, da je pomaknil začetek drugega dela nekoliko naprej in na ta način ustvaril dva kvantitativno in vsebinsko sorazmerna dela.

Najbolj zanimive pa so v tej izdaji jezikovne in stilistične spremembe. Naj navedem kot primer opis skopuha Lapajnet. DS 1915, str. 168: »Valentin Lapajne je sedel za mizo in nekaj prebiral s kupa žita pred seboj, v kolikor mu je še bilo mogoče vpričo zgoščujočega se mraku. Lapajne je bil skopuh ter koščen in ostrorezan. Z odrevenelimi prsti je mel, da so pokali ko dračje. Neizmerno rad je prebiral s kupa, mislil je pri tem na groše.« Izbr. spisi, IX., str. 95: »Valentin Lapajne je sedel za mizo in prebiral grašico in ljulko iz žitnega kupa pred seboj, v kolikor mu je še bilo moči in je še videl spričo zgoščujočega se mraku. Bil je koščen človek z značilnim licem skopega človeka z drobnimi, stisnjenimi ustnami in šiljastim nosom. Zdaj pa zdaj je pomel z odrevenelimi prsti, da so pokali kakor suho dračje. Delo, ki ga je opravljal, mu je prijalo. Predočeval si je, da prebira groše iz kupa.« Jezik Tolmincev je svojsko kratek in prijeten brez baročne preobloženosti nekaterih kasnejših Pregljevih spisov. Zato pa človeka neprijetno zbode hrvatizem,

kakor: domačin (= gospodar), sodec (= sodnik) ali pa stavek: »Poštenemu možu je začela glava nihati« (str. 62).

Posebno umetniško vrednost dobi to delo ob dejstvu, da se je moglo kot drzen literaren poskus uveljaviti v času, ko sta gospodarila v slovenski prozi Iv. Cankar in Finžgar. S to izdajo pa je na popolnosti samo pridobilo, kar ni vselej lastnost Pregljevih Izbranih spisov. A. Žavbi

Pavel Brežnik: Klic Gorjancev. Roman. Kmetijska matica. 1933.

Brežnikov »roman« mi je nov dokaz, da je sodobnost »generacija brez mož« (Thiel). V času najtežje duhovne in gospodarske stiske, ko preplavlja naš knjižni trg valovje plaže, smo dobili še to ljubko meščansko idilo, ki si lasti naslov romana. Delo je pisano z neprisiljeno rutino in je vsebinsko živahno razgibano ter epsko neposredno, a je psihološko docela medlo, brez izrazitega osebnega sloga in brez vsake globlje duhovnosti, ki je nujna osnova vsakemu resničnemu literarnemu delu; zato mu ni mogoče priznati niti povprečnih estetskih kvalitet. Ne razumem, čemu je izšla ta meščanska zgodba pri Kmetijski matici, ko pa s svojo idejnostjo — če moremo pri tej knjigi govoriti o kaki idejnosti — v nobenem oziru ne more služiti kmetijski prosveti. Ljudska knjiga ima svojo zakonitost: ljudstvo naj vidi sebe v nji, »kakor vidi svoj obraz v ogledalu« (Levstik). Kako naj vidi kmetško ljudstvo sebe in celoten problem svoje duhovno-telesne bitnosti v »dolarskih princesah« z vsemi njihovimi atributi, kot so: denar, avto, radio, ples, toaleta itd.? Odkloniti pa je treba delo tudi ideološko, če vidi pisatelj ves življenjski problem le v telesnem blagostanju in njegovo rešitev v amerikanizmu: gospodarski podjetnosti. Osebe tega »romana« (Dornik, Gaby, Ivan) niso tragične, ampak naivno realistične, zato delo ni človeško odrešujoče, temveč meščansko sentimentalno. Bilo pa bi vsled svoje preproste tehnike in živahne zabavnosti dober tekst k slovenskemu filmu o Gorjancih. A. Žavbi

Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije. Izdala v zbirki »Kosmos« Jugoslovanska knjigarna. Ljubljana 1933.

Kdor pogleda malo preko meja domače zemlje, spozna, da smo Slovenci veliki v obdelovanju malih snovi in vprašanj, pogrešamo pa velikih del s široko in globoko zasnovo. Tako v pesništvu in umetnosti na splošno, v politiki, v gospodarstvu in — znanosti. Zadnji čas vzbuja upanje, da bomo morda le prišli do širših razgledov in do močnejših del. Prav tako sliko odkriva naše zgodovinopisje: bibliograf bi mogel navesti lepo število diletantskih spisov, pa tudi resnih člankov in razprav, celo večjih del za neke pokrajine in nekaj celotnih orisov; kadar pa te kdo vpraša po temeljitem, enotnem in zanesljivem zgodovinskem spisu, prideš v zadrego. Naša univerza je morala marsikje orati ledino, seči nazaj do virov, iskati novih tolmačenj, saj so celo večja dela iz preteklosti potrebna revizije v celoti in posameznostih (na pr. Grudnova Zgodovina slovenskega naroda). Da bi dosegla svoj namen, bi ji moralo stati z vso podporo ob strani — zgodovinsko društvo, kakršnega hudo pogrešamo... Vendar so nam zadnja leta dala poleg specialnih razprav in dobrih disertacij tudi par celotnih zgodov. orisov (Lj. Hauptmann v Sta-